

İnsanlar, konuşa konuşa...

Prof. Dr. Akif Tan

1961'de Ankara'da doğdu. 1985 yılında Gülhane Askeri Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1990'da GATA Genel Cerrahi AB Dalı'nda uzmanlık eğitimi aldı. 1996 yılında GATA Genel Cerrahi Ana Bilim Dalı'nda yardımcı doçent olarak göreve başladı. 2002 yılında doçent oldu ve 2004 yılında Kıdemli Albay olarak emekliye ayrıldı. Uzun yıllar Özel İstanbul Medipol Hastanesi Genel Cerrahi Kliniğinde görev yapan Tan, halen Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalında görev yapmaktadır. Dr. Tan evlidir ve 2 çocuk babasıdır.

“Rahman (olan Allah) Kur'an'ı öğretti, insanı yarattı ve (Ona) konuşmayı öğretti ...”

Rahman 1-4

İnsanın, gezegenimizin oluşumundan milyarlarca yıl sonra, günümüzden ise yaklaşık 5 milyon yıl önce bedenen ve fiziken sahneye çıkması, aslında onun bu günkü halinde insan olması için sadece bir başlangıçtı. Bu, aynı zamanda milyonlarca yıl sürecek ve önceleri oldukça yavaş, sonraları ise muhteşem bir hızla değişim ve dönüşümünün, evriminin gerçekleşeceği bir dönemdi. Yani fiziksel insan olmak bu gün bildiğimiz gibi insan olmak değil elbette. Afrika savanlarından başlayıp günümüz metropollerine dayanan bu süreç, acaba ne zaman yabanıl insandan medeni insana

geçti veya Kur'an'ı Kerim'de özellikle vurgulandığı gibi beşer (fiziksel insan), ne zaman kendisine ruh üflenen Âdem (32/9, 15/28-29, 38/71-72) oldu?

Bu konuda günümüze kadar çok sayıda tartışma yapılmıştır. İnsan olmaktan bahsetmek için acaba hangi özellikler asıl tartışılması gereken özelliklerdir. İnsanı insan yapan duruşu mudur, biyolojisi ya da psikolojisi midir, sosyal davranışları ya da aklıyla kendisine oluşturduğu kültürü müdür? Hangi açıdan insan olmayı ele aldığımıza göre her biri derin olarak tartışılacak bir konudur elbette “insan olmak”. Acaba Bakara Suresi'nde olduğu gibi her şeyin isminin öğretilmiş olması mıdır insan olmak ve bu süreç tüm insanlık tarihinde nereye konulabilir? Yoksa

Rahman Suresi 4.ayette bahsedildiği gibi beyanın (konuşmanın) öğretilmesi midir insan olmak? İnsan Suresi'nin ilk ayetinde anlatıldığı gibi, geçen bir süreç midir yoksa insan olma süreci? İnsan olmaktan bahsettiğimizde elbette milyonlarca yıl fiziksel varlığını bildiğimiz insandan fazlasından bahsediyoruz ama görüldüğü gibi bu geçişin nasıl ve ne şartlarda olduğunu tanımlamak da hayli zor.

Antropoloji açısından baktığımızda; elbette insanın iskeletinde meydana gelen dört ayak üzerinde değil de dik yürüyebilmesi için gerekli omurga ve boyun, leğen kemiği değişikliklerinin olduğu, hominidlerden hatta **australopithecuslardan** daha sonraki **homo habilis** ve **homo erectus** türlerine geçiş

midir önemli olan? Ya da beyin hacminin milyonlarca yıl önce 550 cc iken günümüzdeki 1200-1300 cc hacme ulaşması mıdır? Veyahut da günümüzdeki diğer primatlarda olduğu gibi beyinin occipital lobunun büyük olmaktan uzaklaşıp günümüz insanında ki gibi parietal lobların daha büyük olması ya da korteks gelişimi midir acaba insanın “insan” olmasını sağlayan? Nedir bu insanlaşma? Yoksa beyinde sol frontal lobda küçük bir çıkıntı olan broca alanı gibi dil ve ses ile iletişimde rol oynayan bölgenin, wernicke alanı dediğimiz temporal lob üst bölgesindeki entegre konuşma ile ilgili alanların ve tabii bunların occipital lobdaki görme alanı ile koordinasyonunun sağlanması mıdır önemli olan?

Arkeoloji ve sosyal antropoloji açısından baktığımızda; günümüzün tanınmış arkeologlarından Gordon Child’in popüler hale getirdiği ve “neolitik devrim” olarak tanımladığı insanın yerleşik hayata geçmesi, hayvanları evcilleştirmesi midir? Jared Diamond’un “büyük sıçrayış” dediği cromagnon sonrası homosapiens sapiensin sanat ve mesolitik hayata geçişi midir? Yoksa ünlü antropolog alle Leakeylerin son nesil antropolog oğulları Richard’indediği gibi “üst paleolitik devrim” midir fiziksel olarak insan olmaktan, insan olmanın tarih içindeki yeri veya başlangıcı?

Belki de ruhun üflenmesi ile insansı görünümün “beşer” tanımının üflenen ruh ile birlikte artık akıl, vicdan ve ahlak kazanmasıyla “Âdem” olmasıdır insan olmak. Yani bütün bu değişimlerin

evrimsel süreçlerinin artık son ve en önemli vurgusudur bildiğimiz, tanıdığımız insan olmak. Milyonlarca yıllık insanlık tarihinde tam olarak fiziksel insandan “insan” olmaya ne zaman geçildiğini söyleyebilmek; arkeolojik kazılardan elde ettiğimiz milyonlarca iskelet, bu süreçlerde insansıların yapmış olduğu aletler, resimler, barınaklar olarak inceleysek bile, bir geçiş olduğunu gizliden gizliye anlasak yorumlasak bile tarihlendirebilmek ve tam olarak isimlendirmek zor gibi görünüyor.

İnsan olmayı birçok özellikle tanımlamaya çalıştığımız bir gerçek. Acaba bunlardan hangisi daha önemli ve insan olmayı daha gerçek olarak tanımlıyor diye yapılan bilimsel tartışmalar çok fazla. Akıl, vicdan, ahlak gibi içsel değerler bunların içinde en fazla konuşulup araştırılanlardır. Zekânın, el becerilerinin gelişmesi, ölüsünü gömme, sanat içerikli mağara resimleri yapma, sosyal gelişmişlik, çevresine hâkimiyeti ve çevresini değiştirebilmesi gibi nitelikler düşünülmüştür insan olmayı anlatmak için. Bir de konuşma ve konuşarak anlamlı bir iletişim kurma gibi kabiliyetleri tartışılıştı. Bütün bu sayılanların içerisinde, insanın ses çıkarmaktan daha ileriye götürerek, aklın hatta sübjektif düşüncenin aktarılması, paylaşılarak yeni ve gelişmiş kültürel süreçlerin hızlanarak yaşanmasını sağladığını düşündüren, “konuşma” kabiliyeti üzerinde durmak, böylece hem akıl ve düşüncenin gelişimini, hem sosyalleşme ve yerleşik hayata geçiş ile tarım ve hayvancılığında doğmasına doğru bir gidişin olacağı tezini diğerlerinden biraz

İnsanı insan yapan duruşu mudur, biyolojisi ya da psikolojisi midir, sosyal davranışları ya da aklıyla kendisine oluşturduğu kültürü müdür? Acaba Bakara Suresi’nde olduğu gibi her şeyin isminin öğretilmiş olması mıdır insan olmak? İnsan Suresi’nin ilk ayetinde anlatıldığı gibi, geçen bir süreç midir yoksa insan olma süreci? Gordon Child’in “neolitik devrim” olarak tanımladığı insanın yerleşik hayata geçmesi, hayvanları evcilleştirmesi midir? Jared Diamond’un “büyük sıçrayış” dediği cromagnon sonrası homosapiens sapiensin sanat ve mesolitik hayata geçişi midir?

Atalarımız Afrika'daki büyük yarık vadisindeyken de konuşmaya başlamışlardı. Afrika'dan 3. çıkış dediğimiz yıllarda, 100 bin yıl önce Asya'ya, Avrupa'ya oradan Amerika ve yenedünyaya göç ederken de konuşuyorlardı. Konuşmaya başlayıp ölülerini gömmeyi ve sanat ve kompozit alet yapmayı öğrendiler. Sonunda neolitik devrimle yerleşik hayata geçip tarım ve evcil hayvanlarıyla yaşamaya başladılar. İnsanoğlu artık medeniyetin şafağındaydı. Öğrendiği konuşma hem zihnini geliştirdi, hem de iletişimini arttırdı.

daha öne çıkararak değerlendirmelere vurgu yapmak önemli anlaşılan.

Antropologlar artık konuşma kabiliyeti nedeniyle homo türleri içerisinde **arkaik homo sapiens** diğerlerinden ciddi olarak farklılık gösterdiğinden ve beyin gelişiminin de artık bu türde Afrika'nın insanımsı maymunundan, yaklaşık üç kat daha büyük hale gelerek, konuşmada etkili olduğunda hemfikirdirler. Aslında dil ve kültür yani ortak üretilen çevre, insanları hem birleştirir hem de ciddi olarak böler. Dünyada şu anda yaklaşık 5 bin dil mevcuttur ve hepsi de farklı kültürler yaratmıştır. Bu farklı diller insanların birleştirirse de, bu beş bin kültürde, aynı zamanda ayrılık ya da çatışmaların temelidir. Aynı şekilde konuşması da **homo sapiens**i, sadece doğadaki tüm diğer türlerden ayırmakla kalmaz, onlarla arasında aşılmalı bir uçurum yaratır.

Tartışma konularından birisi; dilin mi beynin büyümesine yol açtığı, yoksa beynin büyümesine ile Broca ve Wernicke alanlarının gelişmesinin mi konuşmayı getirdiğidir. Fakat bu konuda da aslında konuşma gibi karmaşık bir işlemde, konuşmayı geliştiren beyindeki nöron sayısının artması yani beynin büyümesi değil de, bu hücrelerin farklılaşması ve aralarındaki mikro devrelerin doğru olarak kurulmasıdır görüşü günümüzde daha çok kabul edilen ve MIT tarafından savunulan görüştür. Avcı-toplayıcı olmanın konuşma ve ses çıkarmayı gerektirdiği ve uygulandıkça da, sesli iletişim kurmanın daha çok geliştiği söylenebilir. Avlanma ciddi bir sosyal organizasyonu, birlikte hareket etmeyi ve sonunda paylaşmayı gerektirmektedir. Toplayıcılıktan avcılığa geçmenin önemi büyüktür ve bu geçişle birlikte artık insanlar doğadaki varlıklarını kendi becerilerine göre yönlendirmeye

başlamışlardır. Sürüleri takip etmek, plan yapmak ve birlikte hareket etmek zorunludur bu dönemde.

Günümüzde antropolojide dilin gelişmesinin yakın zamanlarda yani daha çok **musterien** kültür döneminde yaklaşık 40 bin yıl önce geliştiği düşünülse de, arkeolojik ve antropolojik incelemelerde yaklaşık 1,5 milyon yıl önceki **homo habilis** kafatası buluntularında, şüphelide olsa sol frontal lobda broca alanına ait kafatası girintileri ve beynin sol hemisferinde sağa göre daha büyük olduğuna dair belirtilere rastlanmıştır. Dolayısıyla Richard Leakey bu konuda **homo habilis**in (alet yapan insan) evrilmesiyle dilin de evrilmeye başladığı düşüncesine daha çok ağırlık vermektedir. Bu, ilk balta yapımı olarak bilinen **oldovien** kültür döneminde (1,6 milyon yıl önce), yontuların daha çok sağ

el yontuları olması da beynin sol hemisferindeki gelişmenin dolaylı bir bulgusu olmaktadır. Milyon yıl önce anatomik verileri olsa da bu yıllarda konuşmanın etkili olduğuna dair hem üretilen araçlar hem de yaşam koşullarına bakılarak dilin geliştiğini gösteren kanıtlar pek yoktur.

Şanssızlık, arkeolojik kemik kalıntılarının incelenerek, konuşmayı değerlendirmek için daha çok milyon değil bin yıllar içerisinde konuşma ile ilgili yumuşak dokuların yok olup gitmesinin getirdiği zorluktur. Araştırmalarda daha çok milyonlarca yıl içerisinde vücudun en sert kısmı olarak kemikler bulunup incelenebilse de, ne yazık ki ses için ilgili olabilecek diğer yumuşak dokulu organların bulunarak incelenebilmesi pek mümkün olmamaktadır. Yine de ses tellerinin (corda vokalis) bulunduğu larenksin ancak **homo erectustan** itibaren yani yaklaşık 1 milyon yıldan biraz fazlasında, boğazın alt kısmına doğru indiği belirlenebilmiştir. Yani tüm insanımsı maymunlar ve **australopithcus** türlerinde boğazın üst kısmındadır. Bu haliyle **australopithcus**larda su içer ya da yemek yerken nefes almaya imkân veren larenksin **homo habilisten** itibaren artık ses konusunda daha kabiliyet kazanmış olduğu, buna karşı yemek yerken de su içemez hale geldiği yorumlanabilir.

Bu, tıpkı 18 aya kadar bebeklerin larenksin daha yukarıda olması ile nefes alarak süt emerken bu aydan sonra larenksin aşağı yerleşmesi ile artık ses konusunda kabiliyet artarken, emme sırasında nefes almanın zorlaşması gibidir. Larenksin bu değişiminin iskelet üzerindeki etkisi basiskraninin yuvarlak ya da düz olması ile tanınabilir. Yani antropolojik incelemelerde, basiskrani (kafa tabanı) şekli, ses çıkarabilme, larenksin aşağıda ya da yukarıda olması hakkında bilgi verir. Bu yönde yapılan araştırmalarda primatlarda kafatasının alt kısmı düzken insanlarda belirgin şekilde yuvarlaklaşmıştır ve bu yuvarlaklaşmada 400 bin yıl önce görülmeye başlanan **arkaik homo sapienslerde** ilk olarak görülebilir. Yani milyonlarca yıl konuşma için temel biyolojik yapı var olsa da konuşmanın ses çıkarmaktan daha öte, anlaşılır ve komplike hale gelmesi ancak yutağın aşağı hareketi, beynin büyüklüğü ve konuşma ile ilgili alanların bağlantılı hale gelmesi ile üst paleolitik dönemde belirginleşmiştir.

Daha önce 10-12 bin yılları civarına yerleştirilen ve neolitik dönem adı verilen yerleşik toplumların görüldüğü ve kalıcı kültürlerin ortaya çıktığı dönemden bahsetmiş hatta bu döneme insanlığın **neolitik devrimi** adı verildiğini söylemiştim. İşte bazı özellikleriyle bu 50 bin yılları civarındaki dönemde **üst paleolitik**

devrim denmeye başlanmıştır. Sebebi de birçok yeniliğin hızla bu yıllarda hayata geçirilmiş olmasıdır. Bu döneme devrim denmesi; insanın alet yapımından teknoloji üretimine geçtiği, sanat faaliyetlerinin, mağara resimleri, küçük kadın heykelleri gibi maharetli el yapımı malzemelere rastlanmasından, kültürlerde ilk kez bölgelere göre ciddi farklılıklar görülmesinden, artık alet yapımında sadece taş değil boynuz, kil gibi maddelerinde kullanılmaya başlanmasından ve ölümlerin gömülmeye başlanmasından dolayıdır. Bütün bu değişimler artık insanın daha soyut olana doğru yönelebildiğini, önce şekil ve renklerle, biçimle bunu dışarı vurma gayreti içerisinde olduğunu, aynı şekilde konuşmayı da geliştirerek hem zihinsel gelişimini arttırarak hem de dışsal aktarımında önemli bir artış ve paylaşım ortaya koyduğunu göstermektedir.

İnsanın üst paleolitikten itibaren diğer primatlarda rastlanan çeşitli semboller taşıyan ses çıkarmalardan çok daha fazlasını yapabildiği ortadadır. Bu konudaki diğer bir kanıt da, insan iskeletinde özellikle n. hypoglossus adı verilen ve konuşmada dil hareketini sağlayan sinirin, kafatasında geçtiği deliğin çapının diğer primatlara göre çok daha geniş olduğu, neredeyse günümüz insanı ile aynı olduğunun gösterilmiş olmasıdır. Elbette her tür için çıkartılan sesler bir iletişim aracıdır ve ortak kullanılır ama bu **homo sapiensten** itibaren insanın yetkin bir konuşma ve anlaşmayla başardığı yanında çok önemlidir. Sosyalleşmeye daha Afrika'dan çıkmadan önce başlamış olan insan, bunu hayatta kalmanın en önemli sebebi haline getirmiş, milyonlarca yıl çok yavaş bir gelişmeyle sadece taş baltla üretmişken, üst paleolitikten itibaren böylesine ivme kazanan bir gelişmeyle, diğer yakın türlere bile büyük bir üstünlük sağlamıştır. Yerleşik düzene geçerek tarıma başlamak, hayvanları evcilleştirerek gücünü biraz daha arttırmak, sadece yaşadığı günü değil geleceği de planlamaya başlayarak medeniyetin şafağı diyebileceğimiz neolitik dönemi başlatmıştır.

50 bin yıl önce bilhassa Afrika'dan Asya ve Avrupa kıtalarına göç etmiş **homo sapiens** bir **sapiens** bir de **neanderthalis** türü birlikte yaşamaktaydı. Her ne kadar bu iki tür birbiriyle karışmamış olsa da Ortadoğu ve Avrupa'nın güneyinde birlikte var olduklarına dair ciddi kanıtlar mevcuttur. Yaklaşık 120 bin yıl kadar dünya sahnesinde kalan neanderthalisler 40-50 bin yıl kadar sapienslerle ortak alanları paylaşmışlardır. Neanderthalisler, beyin büyüklüğü daha fazla olan, iri kemikli, larenksin yukarıda olduğu (konuşma becerileri az) ürettikleri alet ve kültür oldukça basit olan homo türünü oluştururlar. Birlikte tarih sahnesinde yaşamış olsalar da günümüzde pek de

açıklanamayan sebeplerle sapiens türü yoluna devam ederken Neanderthalisler bir şekilde ortadan kaybolmuştur. Bu daha iri, daha yapılı daha sağlam olan ve son buzul çağının iklimine daha uygun görünen türde, aslında sapiens türünde de görülen ve boyunda larenks hareketleri için önemli olan, dil kemiği (hyoid kemik) mevcuttu ama yine de dil becerisi gelişmemişti. Yani beyin büyüklüğü uygun, iskelet sistemi ve kas gelişimi uygun, hyoid kemik gelişimi olan ama larenksin yukarı yerleşimli olduğu bu türde sosyalleşme, konuşma ve alet yapımı diğer türlere göre geri kalmıştı. Dolayısıyla günümüzde kabul gören yorum, anatomik ve fizyolojik benzerlikler olsa da konuşma becerisi çok gerilerde olan bu tür bize çevresel faktörler ve sahip olunan kültürel yapının da konuşmada hâkim olduğunu düşündürmektedir.

Dil, insan olma sürecinde **homo sapiens** çok önemli hatta eşsiz özelliklerinden biridir. Diğer özellikleri yanında doğa ile mücadelesinde en önemli silahlarından birisi de bu dönemde konuşarak iletişim kurmak olmuştur. Dilin insan türünde ne zaman geliştiğini gösterecek direk kanıtlar az olsa da ikincil kanıtların izi sürülerek artık yakın tarihlerle belirledebilmektedir. Konuşmanın 300-400 bin yıl önce, **arkaik homo sapiensle** birlikte, ses çıkarmanın ilerisine geçtiği, soyut anlatımlı dilin geliştiği konuşmanın ise üst paleolitik yani 50 bin yıl önce geliştiği, böylece sanat faaliyetlerinde, mağara duvarları resimleri, alet yapımının özenli hale gelmesi gibi gelişmelerle dil becerisinin de geliştiği, neolitikten itibaren (12-13 bin yıl önce) farklı dil ve kültürlerden bahsedilebileceği genel kabul gören görüşlerdir. Neden böyle bir evrilme olduğu ve neyin başlattığı ise henüz yoruma muhtaçtır. Sonunda yazıyı bulan zihinsel ve çevresel gelişime kadar konuşma, insanın soyutu anlatımında, soyut olanı paylaşmasında en büyük yardımcısı olmuştur. Belki de insan olmaya giden yolun en önemli kilometre taşlarından birisidir.

Atalarımız Afrika'daki büyük yarık vadisindeyken de konuşmaya başlamışlardı. Afrika'dan 3. çıkış dediğimiz yıllarda, 100 bin yıl önce Asya'ya, Avrupa'ya oradan Amerika ve yenedünyaya göç ederken de konuşuyorlardı. Atalarımız 5 milyon yıl önce dik durmaya ve iki ayaklarının üzerinde yaşamaya başladılar. Toplayıcılıktan, leşçilikten avcı-toplayıcılığa geçtiler. Alet yapmayı öğrendiler. Konuşmaya başlayıp ölümlerini gömmeyi ve sanat ve kompozit alet yapmayı öğrendiler. Sonunda neolitik devrimle yerleşik hayata geçip tarım ve evcil hayvanlarıyla yaşamaya başladılar. İnsanoğlu artık medeniyetin şafağındaydı. Öğrendiği konuşma hem zihnini geliştirdi, hem de iletişimini arttırdı.